

FENOMENAL XOTIRANING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI

To‘rayev Ozod Uyg‘un o‘g‘li

Turon universiteti Pedagogika va Psixologiya kafedrasida o‘qituvchisi

Pardayeva Mohinabonu Utkir qizi

Turon universiteti Psixologiya 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fenomenal xotiraning noyoblighi va uning individual xususiyatlarining xilma-xilligi muhokama qilinadi. Maqolada turli xotira turlari, yodlash strategiyasi, miya tuzilishi va funksiyasi, psixologik xususiyatlar va hayot tajribasining fenomenal xotiraning shakllanishidagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Fenomenal xotira, xotira turlari, yodlash strategiyasi, miya tuzilishi, miya funksiyasi, neyrobiologiya, hippocampus, psixologik xususiyatlar, individual farqlar, kognitiv psixologiya, hayot tajribasi, o‘rganish.

Inson his qilgan barcha narsa va hodisalar izsiz yo‘qolmaydi. Ular ma’lum miqdorda xotiradi saqlab qolinadi, mustahkamlanib va kerak bo‘lganda qayta esga tushiriladi. Esda olib kolish, esda saqash, esga tushirish va unutishda namoyon bo‘ladigan aqliy faoliyat xotira deyiladi.

Xotira – shaxs psixik hayotini belgilab beruvchi xususiyat. Uning ahamiyati o‘tmish voqealarini qayd etish bilan cheklanmaydi. Axir hozirgi zamondagi hech qanday harakatni jarayonlardan tashqarida tasavvur qilib bo‘lmaydi. Eng oddiy psixik aktning sodir bo‘lishida har bir elementni keyingisiga bog‘lash uchun esda saqlab qolish katta ahamiyatga ega. Bunday bog‘lanishga layoqatsiz bo‘lgan insonning rivojlanishi mumkin emas [1, -132 b.].

Xotirani tajriba asosida psixologiya fanida tadqiq etish XIX asrning 80-yillariga to‘g‘ri keladi. 1885-yilda nemis psixologi Ebbinghaus "xotirlab qolish jarayonlari" haqida kitobini yaratadi [2, -80 b.]. Shaxsning yo‘nalishi uning qiziqishida ifodalanadi. Kishining qiziqishi xotiraga aniq va kuchli ta’sir

ko'rsatadi, ya'ni yaxshi esda olib qolishni ta'minlaydi. Biz ko'pincha u yoki bu narsa va hodisalarni yomon esda qoldiramiz bu xotirani yomonligini emas balki ularga qiziqish yo'qligini ko'rsatadi. Masalan, o'quvchilar hamma fanlarni bir xil o'zlashtira olmaydilar. Bu ularning har xil xotiraga ega ekanliklarini emas, balki o'qitilayotgan fanga qiziqishning har xilligi bilan tushuntiriladi.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki Fenomenal xotira noyob va murakkab hodisa bo'lib, uning individual xususiyatlari juda xar-xil bo'lishi mumkin. Xotira turlari, yodlash strategiyalari, miya tuzilishi va funksiyasi, psixologik xususiyatlar va hayot tajribasi fenomenal xotiraning individual xususiyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Fenomenal xotiraga ega bo'lgan shaxslarning xotira qobiliyatlari odatdagidan ancha yuqori bo'lsa-da, ularning xotiralari ham individual xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar bir-biridan farq qilishi mumkin va ularni bir nechta toifalarga ajratish mumkin [3, - 107 b.].

1. Xotira turi va hajmi – ba'zi shaxslar asosan vizual ma'lumotlarni (rasmlar, yuzlar) ajoyib darajada eslab qolishlari mumkin (eidetik xotira). Boshqalari esa auditory (tovushli) yoki semantik (mazmunli) ma'lumotlarni yaxshi eslab qolishlari mumkin. Xotiraning hajmi ham individual bo'ladi. Ba'zi shaxslar juda katta hajmdagi ma'lumotlarni eslab qolishlari mumkin bo'lsa, boshqalari ma'lum bir turdagi ma'lumotlarni yaxshi eslaydilar.

2. Xotira strategiyasi - fenomenal xotiraga ega shaxslar turli xil yodlash strategiyasidan foydalanishlari mumkin. Ba'zilari ma'lumotlarni tashkil qilishga, boshqalari esa tasviriy yoki assosiativ usullarga suyanadilar. Ba'zi shaxslar ma'lumotlarni mexanik ravishda yodlashlari mumkin bo'lsa, boshqalari ularni chuqur tushunishga va mazmunli bog'lanishlar yaratishga e'tibor beradilar.

3. Xotiraning aniqligi va davomiyligi -xotiraning aniqligi ham individual bo'ladi. Ba'zi shaxslar ma'lumotlarni juda aniq eslab qolishlari mumkin bo'lsa, boshqalari umumiy tasavvurga ega bo'lishlari mumkin. Esab qolishning davomiyligi ham farq qilishi mumkin. Ba'zi shaxslar ma'lumotlarni uzoq yillar

davomida eslab qolishlari mumkin bo'lsa, boshqalari faqatgina qisqa muddat uchun eslab qolishlari mumkin.

4. Kognitiv qobiliyatlar - fenomenal xotiraga ega shaxslarning boshqa kognitiv qobiliyatlari (diqqat, fikrlash, ijodkorlik) ham individual bo'lishi mumkin. Ba'zilar yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarga ega bo'lishlari mumkin bo'lsa, boshqalari o'rtacha darajadagi qobiliyatlarga ega bo'lishlari mumkin. Ba'zi hollarda fenomenal xotira boshqa kognitiv funksiyalar bilan o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, yuqori darajadagi diqqat xotiraning samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin.

5. Shaxsiyat xususiyatlari - fenomenal xotiraga ega shaxslarning shaxsiyat xususiyatlari ham individual bo'ladi. Ba'zilar introvert bo'lishlari mumkin bo'lsa, boshqalari ekstrovert bo'lishlari mumkin. Ba'zi tadqiqotchilarning fikricha, fenomenal xotira ma'lum bir shaxsiyat xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, yuqori darajadagi diqqat va konsentratsiya qobiliyati.

Fenomenal xotiraning neyrobiologik asoslari hali to'liq o'rganilmagan. Ammo, ba'zi tadqiqotlar fenomenal xotiraga ega odamlarning miya tuzilishi va funksiyasi odatiy odamlarga nisbatan farq qilishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Masalan, ularning hippocampus (xotirada muhim rol o'ynaydigan miya sohasi) hajmi yoki faoliyati farq qilishi mumkin. Shuningdek, miya qismlarining o'zaro bog'lanishi ham o'zgargan bo'lishi mumkin[4, 128-137 b.].

Fenomenal xotiraga ega odamlar turli xil yodlash strategiyasidan foydalanadilar. Ba'zilar ma'lumotni tasvirlar yordamida kodlashadi va eslab qolishadi. Boshqalari esa ma'lumotni o'zaro bog'lash, takrorlash yoki mnemonik usullar (xotirani yaxshilash usullari) orqali yodlashadi. Ularning yodlash usullari individual va o'ziga xos bo'lishi mumkin.

Fenomenal xotira noyob va murakkab hodisa bo'lib, uning individual xususiyatlari juda xar-xil bo'lishi mumkin. Xotira turlari, yodlash strategiyalari, miya tuzilishi va funksiyasi, psixologik xususiyatlar va hayot tajribasi fenomenal xotiraning individual xususiyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu

sohadagi tadqiqotlar davom etmoqda va kelajakda fenomenal xotiraning mexanizmlari haqida ko‘proq ma’lumotlar to‘planishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G‘oziyev E. Umumiy psixologiya. Darslik. - Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2010-132 b.
2. Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. - Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2010-80 b.
3. Raxmonov SH. Mukammal xotira. - Toshkent: Yangi asr avlodi. 2022. - 107 b.
4. Soatov A.J. Bo‘lajak pedagog-psixologlarda psixologik maslahat berish ko‘nikmalarini shakllantirish texnologiyasi. O‘quv qo‘llanma. - Qarshi: Fan va ta’lim. 2022. - 128-137 b.
5. Соатов А.Ж. Особая техника запоминания цифр по системе “Можор”.
// Журнал научных публикации аспирантов и докторантов.-М